

THOROCZKAY GÁBOR

PRÉPOSTSÁG A NYUGATI HATÁRSZÉLEN A VASVÁRI TÁRSASKÁPTALAN TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL A 14. SZÁZAD KÖZEPÉIG*

A magyarországi társaskáptalanok korai históriáját feltáró tevékenységemben¹ eljutottam az egyik legjobb forrásadottságú prépostsághoz, a nyugat-magyarországi Vasvárhoz.² Eddig általam megírt társaitól leginkább abban különbözik, hogy

* A tanulmány az MTA-PTE-ELTE Középkori Magyar Egyházi Archontológia (1000–1387) Kutatócsoport (azonosítószám: 1421707) keretében készült.

1 *Thoroczky Gábor*: A dömösi prépostság története alapításától I. Károly uralkodásának végéig. In: Fons, 19. (2012) 409–433. p.; *Uő*: A szebeni prépostság történetének főbb kérdései a XIV. század közepéig. In: Fons, 19. (2012) 37–55. p.; *Uő*: A messziről jött királyné prépostsága. A hajszenlőrinci társaskáptalan korai története (1342-ig). In: Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. Szerk.: Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. Bp.–Debrecen, 2014. I. 321–335. p.; *Uő*: A Szent Bölcsesség egyháza. A titeli társaskáptalan története a kezdetektől a XIV. század közepéig. In: Fons, 21. (2014) 331–350. p.; *Uő*: A székesfehérvári prépostság és bazilika az Árpád-korban. In: *Uő*: Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák. Bp., 2016. 141–183. p. Székesfehérvárnak és Szebennek kiterjedt szakirodalma van (ld. id. munkáimban), Dömösnél, Hajszenlőrincnél és Titelnél azonban a régebbi munkákat (pl. az egyébként kiváló 19. század végi paptörténész, Érdujhelyi Menyhért munkásságát) nem igazán vettem figyelembe, elsősorban a korai kútfőanyag hiányos ismerete miatt. Ezeknél döntően az Árpád-kori történeti földrajzi alapvetés (*Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp., 1963–1998.) által hozott forrásanyagra, majd az Anjou-kor teljes okleveles anyagát közlő regesztakötetekre (Anjou-kori oklevéltár. Főszerk.: Kristó Gyula – Almási Tibor. Szerk.: Almási Tibor et al. I–. Bp.–Szeged, 1990–. [a továbbiakban: AOKt.]) támaszkodtam.

2 A vasvári prépostság történeténél az előző jegyzetben említett Györffy-féle történeti földrajzi alapvetés még nem áll rendelkezésre, és bár a vonatkozó irodalom a fehérvári vagy a szebeni káptalanéhoz nem mérhető, azonban két összefoglalás mindenképpen említendő: a 20. század eleji káptalani levéltárosé, Desics Ignácé (*Desics Ignác*: A vasvár–szombathelyi székeskáptalan története főbb vonásaiban. In: A szombathelyi egyházmegye története. Szerk.: Géfin Gyula. Szombathely, 1929. 297–332. p.), valamint a közelmúltban elhunyt szombathelyi egyházmegyes pap, illetve ferences szerzetes Sill Ferenc Abáé (*Sill Ferenc*: A vasvár–szombathelyi székeskáptalan történetének vázlata. In: A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve. Szerk.: Fábíán Árpád. Szombathely, 1977. 173–242. p. [a továbbiakban: *Sill*, 1977.] Vö. *Sill Aba Ferenc*: A vasvári káptalan. In: Fejezetek Vasvár történelméből. Szerk.: István Lajos. Szombathely, 2001. [Documenta Savariensia 2.] 33–62. p.). A Györffy-féle történeti geográfia hiányában itt az Árpád-kori forrásanyag felgyűjtésében egy színvonalas oklevéltárra

jelenleg is működik, az 1777-ben alapított szombathelyi római katolikus püspökség székeskáptalanjaként, Vasvár–Szombathelyi Székesegyházi Káptalan néven.³

A vasvári prépostság eredete a homályba vész, ami bizonyos vele kapcsolatban, hogy III. Béla király uralkodása idején (1172–1196) már fennállt. Alapítója nagy valószínűséggel azonban nem a király (mint Fehérvár vagy Óbuda esetében) vagy a királyi család egyik tagja volt (mint például Dömös, Titel vagy Hajszentlőrinc prépostságai esetén), hanem a helyi főpásztor, valamelyik — 11. század végi, 12. század közepi? — győri püspök lehetett. Mindezt alátámasztja a magisztrális egyházak alább tárgyalandó problematikáján, valamint az intézményt először említő 1217. évi oklevél tartalmán⁴ kívül elsősorban az a 14. század közepi okleveles adat, miszerint a vasvári egyház a győriből veszi eredetét (*dicta ecclesia de membro ecclesie nostre [sc. Iaurinensis – Th. G.] fore dinoscitur*).⁵

A kutatás már jó ideje feltételezi, hogy a prépostság egy korábbi főesperességből nőhetett ki, de a forráshiány miatt számos kérdést csak hipotézisek felállításával lehet megoldani. Vas vármegye kialakulásáról sincs egységes állásfoglalás, a többség az 1108-ban már bizonyosan létező *comitatust* Szent István-korinak tartja,⁶ de létezik olyan nézet is, amely csak a 11. század második felére teszi létrejöttét, addig Karakó vármegye részeként számol vele. Eme álláspont szerint eredetileg Karakóban lehetett a főesperesi székhely is, és ennek joghatósága szállt át később — jóval Vas megye létrejötte után — a vasvári társaskáptalan prépost-

(Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I–V. Bearb. von Hans Wagner – Irmtraut Lindeck-Pozza. Wien–Köln–Graz, 1955–1999. [a továbbiakban: Burg.]), valamint az Árpád-kori magánoklevelek listáját kezünkbe adó összeállításra (*Györffy Györgyné: Az Árpád-kori kiadott magánoklevelek jegyzéke*. S. a. r.: Solymosi László–Szovák Kornél–Dreska Gábor. Bp., 2019.) hagyatkoztam.

3 <https://www.martinus.hu/intezmenyeink/5007/bizottsagok> (Az utolsó letöltés időpontja: 2020. január 3.)

4 Burg. I. 72–74. p. Újabb kiadása magyar fordítással: Vasvári káptalan – vasi települések. Szerk.: Zágórhidi Czigány Balázs. Vasvár, 2017. (a továbbiakban: Vasvári káptalan – vasi települések) 14–17. p.

5 Vasi Szemle 22. (1968) 271–272. p., AOKt. XXVI. 561. sz. A püspöki alapításra legújabban ld. Zágórhidi Czigány Balázs: Az Árpád-kori Vasvár topográfiája. In: Vasi Szemle, 50. (1996) 389–397. p. (különösen: 393–395. p.) (a továbbiakban: Zágórhidi Czigány, 1996.), ill. Vasvári káptalan – vasi települések 6. p. A győri székeskáptalanra gondolt: Horváth Terézia: Ki, mikor, hogyan és miért? – A vasvári káptalan alapítása. In: Középkorral foglalkozó doktoranduszok konferenciája. Absztraktfüzet (ELTE), 2019. június 13–14. [Bp., 2019.] 16. p. A korábbi irodalomban pl. főúri alapításra utalt: Iványi Béla: A középkori Vasvár. Vasvár, 1992. 27. p.

6 L. pl. Györffy György: István király és műve. Bp., 1977. 209. p.

jára, ahol éppen ezért már nem jött létre új, vasvári főesperesség.⁷ Ez a hipotézis számunkra valószínűtlennek tűnik, hiszen karakói főesperesről hallgatnak kút-főink. A vasvári ispáni vár lokalizációja sem eldöntött még véglegesen: az egyik állásfoglalás szerint a mai város központjában lehetett,⁸ más vélemény a későbbi káptalani templomnak helyet adó Szent Mihály-dombon keresi,⁹ a legvalószínűbb, általam is elfogadott feltevésnek pedig az látszik, amely a mai temetődombon képzelel el fekvését.¹⁰ Ez utóbbi nézet szerint az itteni Szűz Mária-templom (a mai temetői templom elődje) lehetett a várban székelő esperes temploma.¹¹

A vasvári káptalan fejét először 1211/1212 során említi egy pápai dokumentum, amikor a név szerint nem ismert prépost más magyar egyházi vezetők

-
- 7 *Kristó Gyula*: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp., 1988. (Nemzet és emlékezet) 273–276., 283. p. Elveti a Karakó megyéből, megyétől való eredeztetést: *Zsoldos Attila*: Magyarország világi archontológiája, 1000–1301. Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) (a továbbiakban: *Zsoldos*, 2011.) 222. p.
- 8 *Sill Ferenc*: Vasvár története a középkorban (896–1578). In: *Vasi Szemle*, 39. (1985) 60–87. p. (különösen: 72. p.); *Zágorhidi Czigány*, 1996. 392. p.
- 9 *Dénes József*: A vasvári ispáni vár helye. In: *Vasi Szemle*, 45. (1991) 362–371. p.; *Uő*: Hol volt az Árpád-kori vasvári ispáni vár? In: *Uo.*, 50. (1996) 607–609. p.; *Bóna István*: Az Árpádok korai várai. Debrecen, 1998.² (*Ethnica* kiadványok) 58–59. p.
- 10 *Kiss Gábor – Zágorhidi Czigány Balázs*: Sopron, Szabolcs, Vasvár. (Topográfiai megfigyelések és történeti adatok az Árpád-kori Vasvárról). In: *Soproni Szemle*, 55. (2001) 355–360. p. (a továbbiakban: *Kiss–Zágorhidi Czigány*, 2001.); *Kiss Gábor*: Topográfiai megfigyelések Vas vármegye korai Árpád-kori központjaiban. In: *Központok és falvak a honfoglalás és kora Árpád-kori Magyarországon*. (Tudományos konferencia, Tatabánya, 2001. július 30–31.). Szerk.: Kisné Cseh Julianna. Tatabánya, 2002. (Tatabányai Múzeum. Tudományos füzetek 6.) 255–269 p. (különösen: 255–259. p.); *Kiss Gábor – Tóth Endre – Zágorhidi Czigány Balázs*: A vasvári sánc. Bp., 2006. (*Régészeti értékeink* 14.) 8–9. p.
- 11 A régészeti szakirodalomban 1981-ben vetették fel, hogy az ispáni várakban/várak környékén álló korai Szűz Mária-egyházak (fő)esperesi templomok volnának (*Németh Péter*: Civitas és suburbium. Adatok Sopron korai várostörténetéhez. In: *Soproni Szemle*, 35. [1981] 1. sz. 50–58. p.). A fokozatosan elterjedő nézetet később megkérdőjelezték, és ezeket az egyházakat (korai) várkápolnáknak tekintették (*Mordovin Maxim*: Templomok az ispánsági várakban. In: *Népek és kultúrák a Kárpát-medencében. Népvándorlás-, honfoglalás- és középkori tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére*. Szerk.: Szenthe Gergely et al. Bp., 2016. 779–796. p.). A borsodi földvárat monografikus formában bemutató szakember viszont határozottan kiállt a várbeli templomok esperesi egyház mivolta mellett (*Wolf Mária*: A borsodi földvár. Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk kutatása. Budapest–Miskolc–Szeged, 2019. [Monográfiák a Szegei Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 6. – Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Régészeti Emlékei 10.] 267–271. p.).

mellett megbízást kapott a veszprémi püspök egy panaszának eldöntésére.¹² A prépostságot mint intézményt pedig 1217-ben említik először, ebből az általunk már idézett, és még jópár szempontból vizsgálandó oklevélből tudjuk, hogy III. Béla király — megfontolván a káptalan szegénységét — birtokadományban részesítette azt. Valószínűleg tehát a 11. században létrejövő várbeli főesperesség alapjain jött létre a társaskáptalan (mint az még Pozsony esetében is feltehető), és a prépost kezdettől fogva gyakorolta az esperesi jogkört.¹³ A káptalan azért hagyhatta el a későbbi temetődombon álló ispáni várat és költözhetett át a Szent Mihály-dombra (ahol a település korai plébániatemploma állt), mivel a növekvő egyházi tevékenység — miként Pozsonyban — itt is zavarta a védelmi funkciókat. A prépostság új templomaként egy háromhajós (a nagykapornakihoz vagy a jákihoz hasonlítható) kéttornyú, háromhajós, mindhárom hajóján köríves apszisú román bazilika épült fel a 12. század második felében.¹⁴

Mivel az ispáni vár valószínűleg a tatárjáráskor (1242) pusztult el, elvileg felvethető lenne egy másik lehetőség is: a vár és a várbeli esperesi templom pusztulása után egyiket sem állították helyre, és a társaskáptalani prépost a 13. század közepén magához ragadta az *archidiaconusi* tisztséget. Ez azért valószínűtlen, mivel a 13. század közepén a főesperesek már a püspöki székhelyen lévő székesegyházi káptalanban éltek, és korábbi igazgatási központjuk pusztulása nem vonta maga után tisztségük megszűnését. Így a győri káptalanban előbb-utóbb fel kellett volna tűnnie egy vasvári főesperes-kanonoknak, ami azonban sohasem történt meg, és így valószínű, hogy a társaskáptalani prépost már jóval a tatárjárás előtt betöltötte az *archidiaconatus*t, pontosabban fogalmazva: káptalani vezető tisztsége a prépostság alapításától kezdve összekapcsolódott a főesperesivel, hi-

12 Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. I–IV. [Edd.: Guilelmus Fraknoi – Josephus Luksecs]. Bp., 1896–1907. (a továbbiakban: Mon. Rom. Ep. Vespr.) I. 19. p.

13 Sill, 1977. 177–178. p.; Kiss–Zágorhidi Czigány, 2001. 358–359. p. Pozsonyra ld. Thoroczky Gábor: Megjegyzések a nyitrai és pozsonyi egyház korai történetéhez. (Kálmán király I. törvénykönyve 22. cikkelyének szövegahagyományáról). In: *Uő: Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok*. Bp., 2009. (TDI-Könyvek 9.) 89–107. p. (különösen: 97–99. p.) (Első megjelenése: Századok 142. [2008] 359–373. p.)

14 Összefoglalóan: *Haris Andrea*: Vasvár, Szent Mihály társaskáptalani templom. In: *Lapidarium Hungaricum. Vas megye műemlékeinek töredékei*. (Magyarzsécsőd–Zsennye). Szerk.: Lővei Pál. Bp., 2002. (Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye 6. Vas megye II.) 533–535. p. A vasvári Szent Mihály-egyházra vonatkozó adatokat ld. *Timár Péter*: Magyarország középkori településeinek és egyházainak topográfiai adattára. I–VI. Szeged, 2019. (a továbbiakban: *Timár*, 2019.) V. 540–542. p.

szen annak alapjain jött létre. Azt, hogy a vasvári prépost a helyi főesperes volt, kétséget kizáróan először egy 14. század közepén túli adat igazolja számunkra.¹⁵

Az 1217. évi oklevélben lényegében a Szentföldre készülő II. András királyt (1205–1235) kérte Péter győri püspök (1205–1218), hogy biztosítson távolléte esetére védelmet a vasvári egyháznak (ezzel a király Pat korábbi nádort és mosoni ispánt bízta meg). A birtokviszonyok alább még taglalandó ügyén kívül az uralkodó egyben a vasvári vár várnépeihez (*burgenses*) hasonló jogokat biztosított a prépostság *hospeseinek*. A birtokügyek kapcsán kiderült, hogy a káptalan prépostja ekkor [Osl nembeli] Herkules prépost volt.¹⁶ A győri püspök kérése — mint fentebb már jeleztem — az eredeti alapító aggodalmának kifejeződésékként értékelhető. Herkules után másfél évtizeddel tűnt fel Pál prépost, aki másfél évtizedig állt a káptalan élén (1233–1249).¹⁷ Ugyancsak 1233-ban szerepel az első éneklőkanonok, Purus is, valamint az örkanonok, Boc is. Ugyanígy ebből az évből ismerjük a káptalan tagjai közül választott, gazdasági ügyekért felelős első dékánkanonokot is, aki ekkor Pica volt.¹⁸ Érdekes módon a gazdag hiteleshelyi tevékenységet folytató, iskolával is rendelkező vasvári egyház (erre bizonyítékként ld. 1340-ből Domonkos mester, *scolasticus*, azaz iskolamester említését¹⁹) a kora újkorig nem rendelkezett olvasókanonoki stallummal. E tekintetben rokonítható a pozsegai prépostsággal, ahol viszont a 13. század legvégén — a pécsi püspök jóváhagyásával, az ottani székesegyházi olvasókanonokság mintájára — mégiscsak megszervezték a *lector* stallumát.²⁰

15 1364: Vasi Szemle 23. (1969) 137–138. p., AOkt. XLVIII. 886. sz. Az oklevél Vasvár megyében fekvő főesperességről beszél a prépost joghatósági körzeteként (*sub maiori archidiaconatu nostro in districtu Castriferrei*). Az adatra már Sill, 1977. 177. p. felhívta a figyelmet.

16 Herkulest még egy 1206–1218 közé keltezhető oklevél is említi mint vasvári prépostot: Burg. I. 75–76. 1218-ban említik a név szerint nem ismert vasvári prépostot, amikor pápai megbízást kap más magyar egyházi vezetőkkel együtt, hogy döntsön a fehérvári örkanonok és a pannonhalmi apát jövedelemvitájában: Mon. Rom. Ep. Vespr. I. 43. p.

17 1233: Hazai Okmánytár. I–VIII. Kiad. Nagy Imre et al. Győr–Bp., 1865–1891. (a továbbiakban: Hazai Okm.) VI. 27. p.; 1249: Burg. III. 261–262. p.

18 Hazai Okm. VI. 27.

19 Burg. IV. 306. p., AOkt. XXIV. 353. sz.

20 A von. oklevelet ld. Filológiai Közöny 4. (1958) 193. p. A kérdésre ld. Koszta László: A pozsegai társaskáptalan tagjai a XIV. század közepéig. In: *Uő: Írásbeliség és egyházszervezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből.* Szeged, 2007. (Capitulum III.) 113–131. p. (különösen: 120., 125. p.) (Első megjelenése: Aetas 1991. 3–4. sz. 40–58. p.)

1253-ban — Magyarországon mindenképpen az elsők között — egy külföldi szerezte meg a préposti javadalmat Vasvárott.²¹ Egy, a mondott év december 12-én kelt szentszéki oklevél elbeszélése szerint az előző prépost győri püspök lett, így a pápa a lodi püspöknek írt levelében közölte: Ottobonus Fliscus szerep-bíboros káplánjának és orvosának, Bonaventura mesternek adta a vasvári prépostságot. Bonaventura egyébként 40 ezüstmárka jövedelemig fogadhatott el *beneficiumot*.²² Egy következő szentszéki dokumentumból (1254. szeptember 20-án kelt) az egész ügyletről bőségesebb híreink lesznek: Ifj. Compostellai Bernát pápai auditor (egyébként neves korabeli kánonjogász), az ügy bírása elmondta az előzményeket, miszerint először a zágrábi, majd a lodi püspököt bízták meg, hogy Bonaventurának javadalmat szerezzenek. A lodi főpap az esztergomi érseket kérte meg Bonaventura beiktatására, azonban Péter zágrábi kanonok ekkor birtokában tartotta a prépostságot, és a pápához fellebbezett a javadalomért. Azonban nem fejezte be időben a fellebbezést, majd nem is jelent meg a bíróság előtt, így Bonaventurának ítélték a préposti tisztséget.²³ Az ítéletet két nappal később egy keretoklevélbe is belefoglalták.²⁴ Péter 1254–1256 között szerepelt magyarországi oklevelekben prépostként,²⁵ 1256–1257 között pedig egy bizonyos Lukács volt

21 A külföldiek pápák által segített javadalomszerzésére, amely különösen a 14. században volt jellemző, ld. R. W. *Southern*: A nyugati társadalom és az egyház a középkorban. Bp., 1987. (a továbbiakban: *Southern*, 1987.) 192–203. p.; *Fedeles Tamás*: Az Apostoli Kamara kialakulása, szervezete, működése a középkorban. In: *Cameralia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536)*. Szerk.: Lukács József – Tusor Péter – Fedeles Tamás. I–II. Bp.–Róma, 2014. (Collactanea Vaticana Hungariae 9.) (a továbbiakban: *Cam. doc. pont.*) I. XXV–XXXIX. p. (különösen: XXXIII–XXXIV. p.). Az itt tárgyalt ügyre pedig ld. *Irmtraut Lindeck-Pozza*: Zur Geschichte des Kapitels von Eisenburg. *Burgenländische Heimatblätter* 34. (1972) 72–79. p. (a továbbiakban: *Lindeck-Pozza*, 1972.)

22 Uo. 77–78. p. Megjegyzendő, hogy a győri püspök 1254-ben Pok nembeli Amadé lett (*Zsoldos*, 2011. 92. p.), Pál prépost — nem sok valószínűséggel — előtte lehetett egy ideig választott püspök, és ennek ekkor az itt említett dokumentumon kívül nem maradt volna nyoma. Ez még a kor forrásviszonyai között is valószínűtlen. Tehát valószínűleg a pápai dokumentum tévedhetett. De vannak, akik ebből az oklevélből Amadé korábbi vasvári prépostságát feltételezik, amire viszont egyetlenegy forrásadatunk sincsen. Ld. *Jenei Ferenc*: Omodé győri püspök emlékezete. In: *Győri Szemle*, 10. (1939) 103–112. p.; *Győri Éva*: Győri püspökök a XIII. században. In: *Belvedere Meridionale*, 20. (2008) 1. sz. 20–43. p. Ottobonus Fliscus (Ottobone Flisco) IV. Ince pápa unokaöccse volt, majd 1276-ban IV. Adorján néven maga is pápa lett egy rövid időre.

23 *Lindeck-Pozza*, 1972. 78–79. p.

24 Uo. 79. p.

25 1254. IX. 30. előtt: *Lindeck-Pozza*, 1972. 78–79. p.; 1256: *Burg*. I. 254–256. p.

a prépostság kormányzója (ő már Bonaventura megbízottja lehetett),²⁶ de végül minden akadály elhárult, és ezt követően Bonaventura közel két évtizedig állt a prépostság élén.²⁷ Hogy ténylegesen Magyarországon tartózkodott-e, az megglehetősen kétséges. Az fentiek folyamán kiderült, hogy a prépostság jövedelmét ekkor 64 és 128 aranyforint közötti összegre becsülték.²⁸ Egyébként az egyház pápai tizede a 14. század második évtizedének végén 32 ezüstmárka (128 aranyforint) volt.²⁹

Bonaventura prépostsága alatt egy *dignitasszal* nem rendelkező kanonok is a szemünk elé kerül, aki éppen dékánáságot sem viselt: ő Sike fia András mester, akit egy Arnold nevű ispán szőlőadományban részesített hű szolgálataiért.³⁰ Őt sok másik követte az általunk vizsgált időszakban. Bonaventura hosszú prépostsága után egy bizonyos Tamás lett a társaskáptalan feje (1272–1279), aki a legmagasabbra jutott az általam vizsgált korszak prépostjai közül. 1279-ben ugyanis egyhangúlag váradi püspökké választotta az ottani székeskáptalan az esztergomi érsekségbe távozó Lodomér helyett, de Fülöp fermói püspök, pápai legátus nem erősítette meg. Indoklása szigorúan kánonjogi volt: Tamás még prépostként nem szenteltette fel magát áldozópappá a megválasztása utáni egy éven belül, ami pedig egy egyetemes zsinati rendelkezés szerint kötelező lett volna egy lelkipásztorkodással foglalkozó egyház fejének. A váradi káptalan azonban mégis elérte a Szentszéknél, hogy a kalocsai érsek és két tartománybeli püspöke megerősítési jogot kapjon, mivel kimutatták, hogy Vasvár nem lelkipásztorkodással foglalkozó egyház, hanem társaskáptalan (*ecclesia de Castroferreo ... collegiata existat*).³¹ Tamás azonban megmaradt választott püspöknek, utoljára 1282-ben így

26 1256: Burg. I. 254. p.; 1257: uo. 263–264. p.

27 1253. XII. 12.: ld. a 21. jz.-ben idézett oklevelet; 1271. III. 8.: Burg. II. 12–13. p.

28 Ld. a 23. jz.-ben idézett oklevelet.

29 *Rationes collectorum pontificiorum Hungariae* (1281–1375). Ed.: Ladislaus Fejérfataky. Bp., 1887. (Monumenta Vaticana I/1.) 23. p.

30 Árpád-kori új okmánytár. Szerk.: Wenzel Gusztáv. I–XII. Pest–Bp., 1860–1874. (a továbbiakban: W.) VII. 161. p.

31 *Augustinus Theiner: Vetera monumenta Hungarum sacram illustrantia*. I–II. Romae, 1859–1860. (a továbbiakban: Theiner) I. 350. p. Az egész ügyre ld. *Kovács Viktória: Alter ego domini Nicolai papae III. (Fülöp fermói püspök, pápai legátus magyarországi tevékenysége, 1279–1281)*. In: *Varietas delectat. (A pápai–magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században)*. Szerk.: Kiss Gergely. Pécs, 2019. (DeLegatOnline Könyvek 1.) 117–166. p. (különösen: 137–138. p.)

olvashatunk róla,³² 1284-ben pedig már utóda, Bot fia Bertalan szerepel váradi főpásztorként.³³

Nem volt jelentéktelen figura Tamás második utóda, Mihály mester sem. Ő 1281–1293 között állt a vasvári prépostság élén,³⁴ és működése során 1288-ban Kőszegi János nádor jegyzőinek mestere volt,³⁵ 1291-ben pedig III. András király (1290–1301) belső jegyzőjeként és káplánjaként írnak róla.³⁶ 1291-ben kérésére és az uralkodónak az osztrák herceg ellen indított hadjáratában nyújtott szolgálataiért később részletezendő, egyébként már korábban is adományozott anyagi jellegű kiváltságokat biztosított a király az egyháznak.³⁷ A vasvári prépostság Albert osztrák herceg 1290-i támadásakor súlyos kárt szenvedett, a káptalan épületeit felgyújtották, hogy az ott tartózkodó németek bennéjjenek. 1294-ben ezért Miklós nádor nyújtott anyagi kárpótlást az egyháznak.³⁸

Már Mihály utóda, Miklós mester prépostsága (1296–1304)³⁹ idején András győri püspök (1290–1294) kiváltságolta a vasvári káptalani népeket, akik addig a várnépihez hasonló státuszban voltak: előljáró (*villicus*) választásának jogát biztosította számukra, aki a kisebb ügyekben és zsellérek felett is bíraskodhatott, a nagyobb ügyeket viszont a prépost és a dékánkanonok elé utalta, évi 16 dénárnyi adót vetett ki rájuk, ezenfelül még összesen 8 dénárnyi ünnepenkénti, ill. aratáskor adandó kötelezettséget rótt ki rájuk, és végrendelkezési és temetkezési jogait is rendezte.⁴⁰ Miklós prépost hivatalviselése végén, 1303 tavaszán megjelent

32 1280. VII. 19.–1282. VI. 18. között szerepel váradi *electusként* (Zsoldos, 2011. 99. p.), de a választás már 1279 második felében megtörténhetett, ugyanis egy oklevél ekkor már üresedést jelez a vasvári prépostságban (Burg. II. 138–139. p.).

33 Zsoldos, 2011. 99. p.

34 1281: Burg. II. 149–151. p.; 1293: ld. pl. Burg. II. 284–286. p.

35 *Georgius Fejér*: Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Pest 1829–1844. (a továbbiakban: F.) V/3. 442. p.

36 Burg. II. 255–256. p., *Szentpétery Imre–Borsa Iván*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II/4. Bp., 1923–1987. (a továbbiakban: Reg. Arp.) 3817. sz.

37 Ld. az előző jz.-ben idézett oklevelet.

38 Burg. III. 290–291. p., *Szőcs Tibor*: Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke. Bp., 2012. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 51.) 257. sz.

39 1295. X. 26.: Burg. II. 295–296. p.; 1304: Burg. III. 24., AOkl. I. 689. sz.

40 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjteménye (a továbbiakban: DF) 279 166., *Kóta Péter*: Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről, (1130) 1212–1526. Szombathely, 1997. (Vas Megyei Levéltári Füzetek 8. – Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban I.) (a továbbiakban: Vasvári reg.) 214. sz.

Rómában VIII. Bonifác pápa (1294–1303) előtt, az István kalocsai érsek vezette magyar egyházi küldöttség tagjaként.⁴¹ Ez utóbbi adat a prelátus bizonyos súlyát mutatja a magyar egyházban.

A társaskáptalan következő prépostja, Bors *magister* 1308–1316 között volt hivatalban.⁴² Préposti működése idején, 1311-ben újabb német támadás érhetett a káptalant, el is foglalták, újból tűzkárt szenvedett el, és az egyház *camerájá*-ban elégett néhány fontos birtokára (például Várnépepácsonyra) vonatkozó oklevele is.⁴³ Egy későbbi diplomából tudjuk, hogy a német támadást egy bizonyos Trusalch(ius) vezette.⁴⁴ Ezekből az évekből (1314) van adatunk a bizonyosan német származású Bertalan mester, káptalani jegyző (*prothonotarius*) működéséről. Ő a vasvári (az 1279-ben kiváltságolt királyi városbéli vagy az 1217-től létező káptalani városrészi) *villicus*, Wylmar(us) fia volt, 1306-ban még a Kösze-gi-famíliában szolgált, világi személy maradt, de két gyermeke: János és Bertalan is egyházi pályára került, és vasvári káptalanbeli klerikus, majd pedig kano-nok lett, miként azt egy közel három évtizede megjelent jeles mikrotörténelmi-proszopográfiai elemzés kimutatta.⁴⁵ Bors mester harmadik utóda, Tamás mester két elődjéhez (András és Jakab mester) hasonlóan rövid ideig volt csak hivatalban (1323–1325),⁴⁶ viszont egy adat 1325-ből a győri püspök általános helynökeként (*vicarius generalis*) emlékezik meg róla.⁴⁷ Ez az latin szertartású egyházmegyék egyházkormányzatában ekkor már igen fontos pozíció⁴⁸ is mutatja a prépostság és a győri főpapi szék szoros kapcsolatát.

1329-ben lépett hivatalába az általam vizsgált korszak utolsó vasvári prépostja, András mester, aki egészen haláláig, 1351/1352-ig posztján maradt.⁴⁹ Működése

41 Theiner I. 395., AOkt. I. 386. sz.

42 1308: Anjou-kori Okmánytár. Szerk.: Nagy Imre – Nagy Gyula. I–VII. Bp., 1878–1920. (a továbbiakban: Anjou-okm.) I. 138. p., AOkt. II. 291. sz.; 1316: F. VIII/1. 601–602. p., AOkt. IV. 380. sz.

43 Anjou-okm. I. 227–227. p., AOkt. III. 46. sz.

44 Anjou-okm. I. 296. p., AOkt. III. 513. sz.

45 Anjou-okm. I. 346–347. p., AOkt. III. 764. sz. Az említett elemzést ld. *Szovák Kornél*: Bertalan jegyző fiai. (Adalékok a vasvári káptalan történetéhez). Aetas 1991. 2. sz. 19–25. p.

46 1323. X. 6.: A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Gyűjteménye (a továbbiakban: DL) 40 431., AOkt. VII. 493. sz.; 1325. VI. 27.: DF 279 081., AOkt. IX. 284. sz.

47 Hazai Okm. III. 80–81. p., AOkt. IX. 265. sz.

48 *Southern*, 1987. 245. p. [Southern magyar fordítása helytelenül „általános érseki helynök”-öt hoz „általános helynök” helyett!]

49 1329: Hazai Okm. III. 98–99. p., AOkt. XIII. 59. sz.; 1351. VIII. 29. (utolsó említés): Sopron vármegye története. Oklevéltár I. Szerk.: Nagy Imre. Sopron, 1889. (a továbbiakban: Sopron)

alatt a káptalanban már szokványossá vált karbeli papok, illetve klerikusok szereplése, az 1330-as évekből már jópár adat szól róluk, bár az első karbeli pap már 1295-ben feltűnt (hogy utána évtizedekig ne legyen utalás utódaira).⁵⁰ Egyháztörténetileg érdekes adalék, hogy 1339-ben az egyik vasvári kanonok, Pál főesperesi címet is viselt,⁵¹ ennek magyarázata ma még kérdéses: lehetséges, hogy (az egyik) alesperes volt a vasvári főesperesi kerületben és kissé „felülértékelték”, vagy létezhetett egy „kisebb” főesperesség a vasvári *archidiaconatus*on belül, ahogy azt a már idézett 1364-i adat sugallja, és Pál annak volt a vezetője.⁵²

Két évtizede tisztázott a magyar egyháztörténetírás egy régóta kerülgetett problémát. A *magistratus/magister* fogalma a középkori magyar egyháztörténetben hordoz ugyanis egy fontos jelentést: a 13. századi Magyarországon vidéki plébániaegyházak egy sajátos egyházi jövedelemadót fizettek székeskáptalani kanonokoknak, mint mestereiknek. Ez eredetileg természetbeni jövedelem volt, a papoknak visszaosztott tizednegyedből és oltárfelajánlásokból kellett meghatározott hányadot átadni a kanonokoknak, akiknek közmondásos „alulfizetettsége” így a 12. század vége óta már elkezdett csökkenni. Később az adó pénzbelire változott. Maga a magiszteri jog (*magistratus, ius magistrale*) kifejezés is egyre inkább eltűnt az oklevelek lapjairól, de maga a jövedelem megmaradt. Királyi kegyuraságú monostoroknál is kimutatható volt ez a juttatás, a társaskáptalanoknál azonban egyedül a vasvárinál igazolható mindez, bizonyosan a győri püspök korai rendelkezése alapján (ez a jelenség is, illetve a káptalan 1342-i már idézett, és alább újból idézendő diplomája is igazol[hat]ja a püspöki alapítást!).

Az általam vizsgált korszak végén, 1342-ben Kálmán győri püspök előtt a vasvári káptalan vezetői előadták, hogy mind a prépostság, mind az ör-, valamint a éneklőkanonoki stallum, mind pedig a káptalan egésze birtokolt egyházakat és magiszteri jogokat (*capellas sive iura magistralia ... quartas ... quartam*

225–226. p., AOkt. XXXV. 566. sz. Utóda — elhalálózását követően — 1352-ben Brünni Péter, Anjou István herceg kápolnaispánja és titkos kancellárja lett (AOkt. XXXVI. 766. sz. és Cam. doc. pont. II. 1026. sz.).

50 Az első karbeli pap 1295-ből Miklós volt (W. X. 436. p.), a következő Dénes pedig 1338-ban tűnik fel (DL 48 808., AOkt. XXII. 320. sz.). Az első karbeli klerikus, Miklós 1332-ben kerül a szemünk elé (Burg. IV. 131–132. p.). A káptalani alsópapságra összefoglalóan ld. *Thoroczky Gábor*: A középkori magyar egyház intézménytörténetének egyes kérdései az elmúlt évtizedek kutatásainak tükrében. In: Püspökök, káptalanok, tizedek. Szerk.: Thoroczky Gábor. Pécs, 2020. (Az Árpád- és Anjou-kor magyar egyházi archontológiájának kérdései I.) 39–49. p. (különösen: 46–47. p.)

51 Burg. IV. 283. p., AOkt. XXIII. 209. sz.

52 Ld. fentebb, 14. jz.

magistrale ... *quartas ecclesiarum et iura magistralia*), de ezeket a püspök elvette a győri székeskáptalan kanonokai számára és azok szándékára. Kérték, hogy ezeket adják vissza a vasvári egyháznak, és a püspök saját kanonokjaival együtt így is tett: Egerköz (ma Pecöl) Szent Péter-, Kopács (ma Csempezkopács) Szt. Mihály-, Jeli Szűz Mária- (és Kám filiális Szent András-), Mákfa Szűz Mária- (és Gerse — ma Gersekarát — filiális Szent Miklós-), Egervár Szűz Mária- és Vasvár Szűz Mária-egyháza a vasvári prépostságnak és prépostnak; Szentkirály (*Perbese*) egyháza, Polány (ma Sorokpolány) Szent Vencel-, Unyom (ma Kis- és Balogunyom) Szent Mihály-, Hídvég (ma Rábahídvég) Szent Felicitás-egyháza és Szentlénárd (ma Szentléránt) egyháza a vasvári örkanonokságnak és örkanonoknak; Molnár (ma Püspökmolnári) Szent Tamás-egyháza a vasvári éneklőkanonokságnak és éneklőkanonoknak jutott; Kolta (ma Nemeskolta) Szent Márton-, a Szent Cecília-, Szilvagy (ma Vasszilvagy) Szent Miklós- (és Acsád filiális Szent János-), Vát Szent Kozma és Damján-, Szecsőd Mindenszentek-, Újlak (ma Alsó-újlak) Szent Péter-, Csehi (ma Csehimindszent) Mindenszentek- és Széplak (ma Mikosszéplak) Boldog Margit-egyháza is visszakerült a vasvári káptalanhoz.⁵³

Mindezeket a győri káptalan is — részben Szent Mihály iránti tiszteletből, részben amiatt, mivel a vasvári egyház a győri egyházból eredt — Kálmán püspök egyetértésével szintén visszaadta örök birtoklásra.⁵⁴ Az ügy azonban még három év múlva is vitás volt, Kálmán püspök kénytelen volt megint eltiltani saját székeskáptalanját a vasvári egyháznak járó tized- vagy magisztrális-negyedek (*quarta decimalis seu magistralis*) elfoglalásától, beszédésétől, a kiközösítés fegyverével fenyegetve meg őket.⁵⁵ A vita ezek után már csak a 15. század közepén, majd a 16. század legelején újult ki a tizednegyedekről a győri székes- és a vasvári társaskáptalan között. Bár mesterek (*magisterek*) más magyarországi társaskáptalanoknál is jócskán kimutathatók, mint fentebb már jeleztem, magisztrális jövedelem csupán a vasvárinál tűnik fel az eddigi kutatások alapján.⁵⁶

53 Vasi Szemle 22. (1968) 270–271., AOkt. XXVI. 519. sz. A településekre és egyházaikra ld. *Timár*, 2019. II. 33. p. (Egerköz), III. 168–169. p. (Kopács), II. 731–732. p. (Jeli és Kám), II. 36–38. p. (Egervár), II. 268–269. p. (Gerse), V. 541–542. p. (Vasvár Szűz Mária-egyháza), IV. 698–699. p. (Szentkirály), IV. 191–192. (Polány), V. 453–454. és 454–455. p. (Unyom), II. 519–520. p. (Hídvég), IV. 720–721. p. (Szentléránt), III. 562. p. (Molnár), III. 154–155. p. (Kolta), V. 172–173. p. (Szilvagy), I. 30–31. p. (Acsád), V. 592–593. p. (Vát), IV. 509–510. p. (Szecsőd), V. 487–488. p. (Újlak), I. 609. p. (Csehi) és V. 151–152. p. (Széplak)

54 Vasi Szemle 22. (1968) 271–272., AOkt. XXVI. 561. sz.

55 Vasi Szemle 22. (1968) 272., AOkt. XXIX. 62. sz.

56 A kérdésre ld. *Rácz György*: A magyarországi káptalanok és monostorok magisztrátus-joga a 13–14. században. In: *Századok*, 134. (2000) 147–210. p. (Vasvár tárgyalása: 191–193. p.)

A magiszteri jövedelmek megvitatása szépen átvezet a vasvári egyház 12–14. századi birtokviszonyainak tárgyalásához. A már több szempontból említett 1217. évi oklevélből kiderül, hogy a káptalannak ekkor a következő birtokai voltak: 1) Vasváron Szentmihályfalva (ez III. Béla király adománya volt), a településtől délkeletre pedig — a legújabb kutatások szerint egy egykori, államalapítás kori *Sár* nevezetű óriási, Rábán inneni birtokból, amely később maga is kisebbé vált *Győr* birtokként — több lépésben kiszakadt birtoktömb: Pácsony, Lapsa, Szemenye és Jeli (ma Kám része, a híres arborétumról ismert) prédiomok (olykor malmokkal), Gönyök (ma Csehimindszent) faluban egy ekényi föld, Szarakadban, Csehiben, Dorogon és Törböcön (ma Gersekarát) szőlő, a már említett Jelin pedig szőlő és két malom; 2) északra, a Rábán túl, a Gyöngyös patak mentén olyan prédiomok, amikhez szántó, erdő és malom tartozott: Milek (ma Vasszécsény), Mosó, Kenéz és Megyehíd (ez utóbbi kettő szintén III. Béla adománya volt); Sopron vármegyében pedig Herkules prépost adománya, Ilmic prédiom (ma Illmitz Ausztriában, Burgenlandban).⁵⁷

A 13. század folyamán a vasvári prépostság a fentebb 1) pontban tárgyalt birtoktömböt bővítette Pácsony hat ekényi földje (1224), Várnépepácsony (1254), Lapsa (1254, ez utóbbi csereként egy Vasvár településen a domonkosoknak adott földdarabért), végül pedig Olaszka, Karakó, Szarakad, Ivánka, Kórógy (?) és Csehiben egy szőlő (1298) megszerzésével. Ezt az 1298-i birtokcsoportot Csói Mochia (Mocsa) ispán, jogállását tekintve várjobbágy és felesége, Ilona adta az egyháznak, és ezek az adománybirtokok (és a körülötte keletkezett viták, 1310, 1311, 1340) jól dokumentáltak.⁵⁸ 1272-ben a Lendva-hegy nyugati oldalán sze-

57 Az oklevelet ld. fentebb, 4. jz. Ennek az 1) pontban taglalt birtokállománynak a teljes Árpád-kori sorsát végigkísérő feldolgozását a közelmúltban a szó szoros értelmében *mintaszerűen* elvégezték és adattárba is rendezték: *Kiss Gábor – Zágorki Czigány Balázs: Régészeti és topográfiai adatok egy mikrotáj topográfiájához.* (Vasvár délkeleti határa az Árpád-korban). In: *Sötét idők falvai.* (2006-ban Debrecenben megrendezett konferencia II.). Szerk.: Kolozsi Barbara – Szilágyi Krisztián Antal. Debrecen, 2011. (Tempora obscura 1.) 605–669. p. Névtani szempontú vizsgálatára ld. *Uők: Egy mikrotáj történeti helynévanyaga.* (Vasvár keleti határa az Árpád-korban). In: *Helynévtörténeti tanulmányok 2.* Szerk.: Hoffmann István – Tóth Valéria. Debrecen, 2006. (A Magyar Névtörténeti Intézet kiadványai 11.) 129–157.

58 1224: W. VI. 424. p., Reg. Arp. 410. sz.; 1254: Burg. I. 233. és 235. p., Reg. Arp. 1004. sz. és *Zsoldos Attila – Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királynék, hercegek és hercegnők okleveleinek kritikai jegyzéke.* Bp., 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 45.) 95. sz. A Mochia és felesége-féle adomány és sorsának forrásai a következők: 1298: *Dreska Gábor: A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára. I.* (1255–1398). Győr, 2007. 29–29. p., Vasvári reg. 40. sz.; *Dreska G.: A pannonhalmi konvent i. m.* 29. p.; Vasvári reg. 41. sz.; 1310: *Vasi Szemle* 21. (1967) 98. és 98. p., AOkt. II. 971–972. sz.; Vasi

reztek a kanonokok szőlőadományt.⁵⁹ Az Árpád-kor végén (1283, 1291) az uralkodótól a Rába folyó és a Mákfa patak mentén halászati, fakitermelési jogokat, a folyón és vásáron való vámmentességet nyertek el a prépostság népei.⁶⁰ Néhány évvel később Kőszegi Miklós nádor adományozta a vasvári Zsidófölde birtokot az egyháznak egy német betörés kárpótlásaképpen (1294, viták körülötte: 1323, 1324, 1325).⁶¹ Ilmic tulajdonlásával kapcsolatban az általam tárgyalt korszakban több alkalommal is problémák keletkeztek, végül birtokmegosztásra került sor a prépostság és Osl nembeli Herbord ispán között (1296 [1297], 1299).⁶²

Az Anjou-kor elején tudomást szerzünk arról, hogy a káptalan birtokolta Szergény (ma Agyagosszergény) és Szilvagy (ma Vasszilvagy) birtokokat is (1311, a részben róluk is szóló oklevelek ekkor elégték).⁶³ 1323–1324-ben a Vas megyei Kenéz birtokot kapta meg a Gyovád-nemzetség tagjaitól a káptalan.⁶⁴ 1326-ban Köcski Sándor országbíró és rokonai adták a szintén vasi Sár birtokot a káptalannak.⁶⁵ A Sár menti Pizdalaka (ma Döröske határában) birtok pedig a már említett Bertalan jegyző fiainak jóvoltából került az egyház birtokába (1330, 1340).⁶⁶ A már többször említett, Vasvártól délkeletre fekvő birtoktömbben a Győrvárt birtokló szentgotthárdi ciszterci apáttal került összetűzésbe a káptalan

Szemle 21. (1967) 98. p., AOkt. II. 974. sz.; 1311: Burg. III. 47–48. p., AOkt. III. 53. sz.; Burg. III. 50., AOkt. III. 87. sz.; Burg. III. 51–52. p., AOkt. III. 106. sz., 1311: Burg. III. 47–48. p., AOkt. III. 53. sz.; Burg. III. 50. p., AOkt. III. 87. sz.; Burg. III. 51–52. p., AOkt. III. 106. sz.; 1340: Vasi Szemle 21. (1967) 598–599. p., AOkt. XXIV. 219. sz.

59 Hazai Okm. IV. 49–50. p., Vasvári reg. 24. sz.

60 1283: Burg. II. 174–175. p., Reg. Arp. 3264. sz.; 1291: Burg. II. 255–256. sz., Reg. Arp. 3817. sz.

61 1294: Burg. III. 290–291. p., *Szőcs Tibor*: Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke. Bp., 2012. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 51.) 257. sz.; 1323: *Scheiber Sándor*: Magyar-zsidó oklevéltár VIII. (1264–1760). Bp., 1965. 28. p., AOkt. VII. 410. sz.; 1324: Burg. III. 180. p., AOkt. VIII. 310. sz.; 1325: DF 279 081., AOkt. IX. 284. sz.; DF 279 081., AOkt. IX. 367. sz.

62 1296 [1297]: Burg. II. 303. p., Reg. Arp. 4135. sz.; 1299: Burg. II. 325–327. p.

63 Anjou-okm. I. 226–227. p., AOkt. III. 46. sz.

64 1323: DL 40 431., AOkt. VII. 493. sz.; Hazai Okm. IV. 133. p., AOkt. VII. 502. sz.; 1324: DF 279 080., AOkt. VII. 67. sz.

65 Burg. III. 222–223. p., AOkt. X. 383. sz.

66 1330: Vasi Szemle 21. (1967) 442. p., AOkt. XIV. 290. sz., 1340: Vasi Szemle 21. (1967) 599. p., AOkt. XXIV. 391. sz.

Pácsony, Várnépepácsony és Lapsa birtokok kapcsán (1332–1338).⁶⁷ 1337-ben egy Rábca folyó menti vízimalommal és egy telekkel gazdagodott a prépostság.⁶⁸ A 14. század közepéig tehát a fentiek szerint alakultak a vasvári társaskáptalan anyagi viszonyai (magisztrális jövedelmei és birtokállománya).

A vasvári káptalan kiterjedt hiteleshelyi tevékenységet fejtett ki. Mint már káptalantörténeti feldolgozásaim során többször hangsúlyoztam, magam mindezt nem tekintem egyháztörténeti vonatkozásnak. Itt ugyanis lényegében a középkori és újkori magyar államnak a dualizmus első éveig létező, hungarikumnak számító közhitelű írásbeli közszolgáltatásáról van szó, *mutatis mutandis* a mai közjegyzői hálózat elődszervezetéről. A fentiekből következőleg nem is törekszem a hiteleshelyi praxisok feldolgozására. Amennyiben azonban egy káptalannál rendelkezésre áll a hiteleshelyi tevékenységgel kapcsolatos szakirodalom, annak eredményeit viszont rendre összefoglalom. Mivel a vasvári prépostság esetében születtek fontos részfeldolgozások, lássuk a társaskáptalan hiteleshelyi tevékenységének eddig megállapított főbb jellemzőit a 14. század közepéig!

A káptalan ezirányú tevékenységének ma ismert első okleveles emléke 1229-ből való.⁶⁹ A testület a korai időktől 1257-ig egy mandorla alakú pecsétet használt, majd a következő, immár kerekpecsét 1291-ben került használatba (1328-ig), ekkor következett be az utolsó korszakunkban észlelhető pecsétváltás. A pecséthasználattal mellett a kanonokok még a 16. században is éltek a chirographálással mint hitelesítési eszközzel. A káptalan által használt oklevélformulák korszakunkbéli változásait a diplomatikai vizsgálatok 1257-nél, 1275-nél, 1297-nél, 1315–1318-ban és majd 1357-nél állapították meg. 1328-ban a pecsétváltást valamilyen rendellenesség vagy visszaélés miatt rendelhette el I. Károly király, ekkor néhány hónap (február 13.–május 29. között) átírták az előző pecsét alatt kiadott okleveleket, ezek közül ma szám szerint 83 oklevelet ismerünk. Mint már említettem, az olvasókanonoki stallum hiányában fontos szerep hárult a társaskáptalan mindenkori jegyzőire. A hiteleshely vonzáskörzete elsősorban Vas megye volt, de Zala

67 1332: Burg. IV. 110–111. p.; uo. 111. p.; uo. 116. p., Vasvári reg. 73. sz.; 1334: Vasi Szemle 21. (1967) 443. p., AOkt. XVIII. 196. sz.; Vasi Szemle 21. (1967) 444. p., AOkt. XVIII. 275. sz.; 1338: Burg. IV. 254. p., AOkt. XXII. 491. sz.; Vasi Szemle 21. (1967) 597. p., AOkt. XXII. 500. sz.

68 DF 279 097., AOkt. XXI. 674. sz.

69 F. VII/1. 223. p.

és Sopron vármegyéből is fordultak hozzá, ez utóbbi területről később a csornai premontrei konvent közhitelű írásbelisége miatt kiszorult.⁷⁰

A vasvári társaskáptalan korai története bemutatásának végére értem. Az általam eddig feldolgozott prépostságok közül kitűnik viszonylagos jelentéktelenségével, préposti tisztsége semmiképpen sem mondható a korabeli magyar püspöki kar egyik utánpótlási bázisának, vezetői nem voltak az udvari írásbeliség irányítói sem, egy szinte kizárólagosan helyi, nyugat-dunántúli fontosságú egyházi testület 12–14. századi életébe pillanthattunk bele. Ezt jórészt ködbe vesző keletkezési viszonyai, a győri püspök alapítói szerepe okozhatta. Ez a körülmény számára tartós lemaradást okozott a jórészt király vagy királyi családtag által alapított társaskáptalanok között, amelyet három körülmény azért mindenképpen színesített: a kezdettől fogva bírt főesperesi jogok, a hazai társaskáptalanoknál egyedüli magisztrális jövedelmek és a nagyarányú hiteleshelyi tevékenység.

70 *Sill Ferenc (Aba)*: A Vasvár–Szombathelyi Káptalan hiteleshelyi tevékenysége. Vas Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 1. (1976) 20–60. p. (inkább koraújkor–újkori súlypontú tanulmány); *Kóta Péter*: A vasvári káptalan korai oklevelei. (Egy formulagyűjtemény). Levéltári Szemle 37. (1987) 4. sz. 17–29. p. (nem rendszeres hiteleshely-történet, hanem az oklevélformulák változását mutatja be, ez alapján korszakol); *Almási Tibor*: A vasvári káptalan 1328-ban átírt oklevelei. In: „Magyaroknak eleiről”. (Ünnepi tanulmányok a hatvanesztendő Makk Ferenc tiszteletére). Szerk.: Piti Ferenc. Szeged, 2000. 19–38. p.; *Kóta Péter*: A vasvári káptalan levéltárának története. In: Tanulmányok a középkorról. Szerk.: Neumann Tibor. [Bp.], 2001. (Analecta Mediaevalia I.) 155–178. p.